

Джура О. О.

ЖИТТЄ СВ. САВИ СЕРБСЬКОГО ВІД ДОМЕНТІЯНА ЯК ДЖЕРЕЛО СЕРЕДНЬОВІЧНОЇ АГІОГРАФІЧНОЇ ТРАДИЦІЇ СЕРБІЇ

У статті досліджено основні окремі сюжети з життя св. Сави Сербського, написаного Доментіаном (автором тексту) за допомогою схеми аналізу структури житій святих лику преподобних. Ознайомлення з теорією роботи з агіографічними джерелами показало, що структура життя має свою давню усталену форму – основу твору, на яку потім нанизуються змінні частини: факти з життя, вставки та коментарі автора, біблійні цитати, описи чудес і т. д. Доводиться, що виклад життя сербського архієпископа у житії схожий з іншими подібними житіями святих лику преподобних.

Ключові слова: Афон, Доментіян, св. Сава Сербський (Ростислав Неманич), Сербія XIII ст., Сербська православна церква, «загальні місця» (*loci communes*), Тетяна Руді.

Тексту житій не можна вірити дослівно, як і будь-якому іншому джерелу. Тому, якщо «сліпо» аналізувати агіографічне джерело, зокрема життя, і намагатися виокремити правдиві факти, завжди існує небезпека потрапити в пастку наслідування автором життя більш ранніх взірців, а також не помітити риси, які об'єднують певні типи джерел. Отже, проблематика статті стосується аналізу життя св. Сави Сербського, написаного Доментіаном, у ширшому контексті подібності сюжетів, якими описувалися події з життя ченців, що стали святими і були долучені до лику преподобних. Зокрема йдеться про віднаходження *loci communes* («загальних місць», або топік) у тексті житія.

Якщо виходити з концепцій аналізу подібних джерел, то існує два напрями роботи з ними, які стосуються літературознавства. Є багато підходів до дослідження житійної літератури як «ідеологічного тексту». Для російської медієвістики основними є два напрями аналізу. Перший вважається «традиційним» жанровим аналізом тексту агіографічного твору; основні засади його можна знайти ще в працях Д. С. Ліхачова [4]. В другому напрямку, який представляє Тетяна Робертівна Руді, аналіз зосереджено навколо дослідження житійних «топосів», які використовувалися авторами текстів при написанні різних жанрових видів [11]. При цьому засадничою тезою аналізу є структурне дослідження тексту життя з визначенням можливих запозичень цитат, готових фраз, понять, жанрової стилістики, повторюваних сюжетів і їхнього походження. Але при цьому не можна сказати, що будь-який з цих напрямів є кращим. Для всебічного аналізу

життя як джерела потрібно, насамперед, сполучити аналіз змістовних та стилістичних особливостей конкретного тексту.

Російська дослідниця С. В. Мінеєва у своїй монографії «Проблема комплексного аналізу давньоруського агіографічного тексту» говорить про те, що агіографічні тексти насамперед розподілялися за ликами святості тих осіб, про яких ідеться в цих творах [6, с. 37]. Отже, можна робити висновок, що змістовне наповнення і жанрова стилістика значно різнилися у житіях преподобних, мучеників, святих чи чудотворців. Відповідно для кожного тексту розроблено свою специфічну структуру, яка вже потім наповнювалася тими чи іншими подробицями, фактами та деталями. Зважаючи, що більшість святих (окрім благовірних, які були монархами, що поширювали та зміцнювали віру, і наповнення їхніх житій засновано на Старому Заповіті) наслідували Ісуса Христа, то в житіях ідеться про ступінь їхнього наближення до земного життя Сина Божого.

Тетяна Руді зазначає, що принцип *imitatio* («наслідування», а в цьому контексті – наслідування Ісуса Христа) є одним із найважливіших складників середньовічної поетики. Як пише дослідниця: «Найбільш яскравого вираження цей літературний феномен отримав, мабуть що, в агіографії – жанрі, який відрізняється особливою формалізованістю, орієнтацією на художній канон та етикетність. Більшість типів святості, як видається, може бути визначено, окрім характеристики подвигу святого, орієнтацією на той чи інший духовний авторитет – сакральний взірць» [11, с. 48]. Отже, можна стверджувати, що

жанри, які склалися у візантійській агіографії, відображали ту чітку структуру в церкві, яка склалася в ієрархії лику святих та їхньої «наближеності» до Ісуса Христа і показували шлях кожного окремого індивіда до ідеалу. Згідно з цим постулатом розвивалася вся специфіка кожного жанру життя, що мало свою архаїчну античну структуру, яка потім модифікувалася і наповнювалася, коли звична схема «прилаштувалася» до конкретного святого.

Для аналізу середньовічного тексту, а особливо агіографічного твору, дуже важливим пунктом є розуміння «стійких літературних формул». Олег Творогов визначає, що дослідники розуміють під ними «традиційні ситуативні форми, тобто схожі за вибором фактів і композиції описи, фрагменти характеристик і т. д.» [12, с. 32]. Стійкі літературні формули є складовими частинами більших структурних одиниць текстів житій – літературної топіки, тобто повторюваним мотивом (загальником, доводом, твердженням або темою), яка є однією з найстійкіших і значних характеристик будь-якого середньовічного літературного твору. У свою чергу, для образної системи всіх жанрів середньовічної літератури однією з характеристик, яка визначала тогочасний літературний етикет, була присутність цих «загальних місць» [10, с. 212], які ґрунтуються на понятті античної риторики *loci communes*.

Найкраще дослідженою і описаною є топіка житій лику преподобних, що викликано, насамперед, великою кількістю житій, які склалися про засновників монастирів, обителів, лавр і т. д. Причому цей процес характерний для всіх християнських країн, починаючи від часу заснування перших монастирів і накреслення загальної схеми написання подібних текстів, які відображені у життях засновників перших обителів – Антонія Великого й Пахомія Великого. Загалом, будь-яке житіє преподобного подвижника-монаха має загальну схему, яка потім деталізується через цілком конкретні літературні форми – метафори, порівняння, цитати з Біблії, що несуть алегоричне навантаження або мають пряме значення для «онаочнення» діяльності ченця, проведення паралелей та обґрунтування авторитетом Святого Письма.

У вищезазначеній системі аналізу житіє розглядається насамперед як літературний твір, що сприяв поширенню потрібної інформації у тогочасному суспільстві. Житіє функціонувало, за словами В. М. Лур'є, як «церковне ЗМІ», і, відповідно, мало нести «правильну» інформацію до кожного читача, навчаючи, підкріплюючи у

вірі. Щоб передати всю глибину описуваного і розкрити справжній смисл, автори агіографічних творів послуговуються спеціальною символічною мовою, яка потребує особливого аналізу [5, с. 10]. Натомість для сербських істориків життя завжди були насамперед джерелами, за допомогою яких відбувалася верифікація подій і фактів, а отже, і написання історії середньовічної Сербії. І правдивість написаного майже не ставилася під сумнів.

Аналіз житій більш-менш об'єктивно і незалежно почав розвиватись у Сербії зовсім недавно. Зокрема, дослідниця Даніца Поповіч у книзі «Під захистом святості. Культ святих володарів і реліквій у середньовічній Сербії» [8] всебічно і докладно аналізує постання культу середньовічних сербських святих з правлячої династії Неманичів, а починає аналіз св. Симеоном Мироточивим (Стефан Немані) та св. Савою Сербським. Також вона вказує на взаємозв'язки володарів та ідеології у співвідношенні до реліквій. У питанні аналізу житій свв. Симеона і Сави дослідниця зосереджується на історії культу, перенесенні традицій до Сербії поклоніння мощам, а також аналізу чудес, здійснених святими. Окрему увагу приділено етапам віднайдення (*elevatio*) мощей святих, їхньому виглядові, перенесенню і прославленню. А все вищеописане вкладається в контекст постання культів перших сербських святих. Щодо тематики статті, то Даніца Поповіч зазначає, що образ Сави Освяченого був взірцем під час описування життя і діяльності Сави Сербського. Життєвий шлях славного палестинського ченця згодом «унаслідував» Сава Сербський [8, с. 99].

Тож стаття стосуватиметься саме аналізу структури, яка лежить в основі більшості житій святих лику преподобних і життя св. Сави Сербського зокрема. Схему житій ченців, які долучилися до фундації та розвитку монастирів та, ширше, всієї церкви і згодом були долучені до лику преподобних, наводить Тетяна Руді [11, с. 49]:

а) подвижник з юності веде богоугодне життя і мріє про чернече життя;

б) настоятель монастиря, до якого юнак звертався, щоб отримати чернечий постриг, спочатку відмовляв йому, обґрунтовуючи це молодим віком прохача та важкістю чернечого життя;

в) потім, коли настоятель бачив, що юнак «богонатхненний», то зараховував його до братії;

г) святий відрікається від всього мирського і світської «мудрості»;

г) молодий чернець частіше від інших відвідує церкву і найдовше в ній залишається під час богослужіння;

д) відбуваючи послух у поварні, преподобний, подивившись на вогонь у печі, згадує про вічне пекло;

е) святий, не бажаючи мати «слави від людей», йде з монастиря в пустелю;

є) зробившись настоятелем нової обителі, святий турбується про свою нову братію;

ж) згідно з одним з сюжетів, помираючи, тілом хоч і відходить від братів во Христі, але залишається з ними «духом».

Перш ніж перейти безпосередньо до викладу основного матеріалу, варто кількома словами окреслити походження джерела та його автора.

Про Доментіяна збереглися переважно ті свідчення, які він лишив про себе, пишучи агіографічні твори. Дослідники вважають, що цей монах мав шляхетське походження [9, с. 598] і здобув дуже добру освіту як на той час. Складання ним обітниць чернецтва відбулося в Жицькому монастирі, де він став останнім, тобто наймолодшим, учнем архієпископа Сави Сербського. Можливо, Доментіян супроводжував свого вчителя під час його другого паломництва до Палестини, перебував під час передсмертної хвороби Сави у Тирнові, брав участь у похороні архієпископа Сербії, а потім і в перенесенні мощей святого до монастиря Мілешево.

Після цих подій він вирушив на Афон, де, усамітнівшись, написав житіє св. Сави Сербського на замовлення короля Стефана Уроша I, який доводився внуком Стефанові Немані і, відповідно, племінником Саві. На час складання житія на Афоні також перебував Предислав Неманич, майбутній (третій) архієпископ Сербської православної церкви, якого також буде канонізовано, і який доводився братом короля. Житіє св. Сави Сербського було закінчено 1243 р. або 1254 р.

Близько 1260 р. Доментіяна обрано духівником братії Хиландарського монастиря [9, с. 598], після чого він усамітнюється високо в горах над монастирем, де в 1263–1264 рр. пише житіє св. Симеона Мироточивого (Стефана Немані). Згадки про останні роки життя Доментіяна є в записках, залишених Теодором, котрий у науковій літературі вважається Теодосієм Хиландарцем, автором ще одного житія св. Сави Сербського. У цих записках Теодор дякує Доментіяну за неодноразову допомогу під час непорозумінь, які спіткали молодшого ченця на Афоні. Остання згадка про Доментіяна датована 1264 р., а точної дати кончини немає.

Приблизно таку історію має житіє св. Сави Сербського Доментіяна. У Хиландарському монастирі з'явилося так зване Хиландарське житіє св. Сави, написане чи не відразу по смерті архі-

єпископа і збережене в «Короткому житті». У монастирі Мілешево до цього тексту було додано текст про перенесення мощей святого Сави і частини, які стосуються св. Симеона Мироточивого, – так, близько 1240 р. з'явилося так зване «Коротке житіє» [1, с. 158]. Усі ці частини увійшли до житія св. Сави Сербського від Доментіяна, який переробив їх, скомпонував і додав власні уривки.

Центральне місце в тексті «Короткого житія» займала розповідь про обрання Сави архієпископом. Важливою також була частина, якій автор присвятив чимало обсягу і яка стосується церковно-юридичної та дипломатичної діяльності архієпископа, особливо ж складанню Кормчої книги, утворенню єпархій та висвяченню у сан єпископів. У символічній розповіді про мандри Сави Доментіян дає опис Афону, монастирів, скитів, побуту тамтешніх ченців, детально змальовує історію будівництва Хиландарського монастиря. Весь текст переплетений розповідями і коментарями Доментіяна, вміщеними в діалоги, які начебто вів архієпископ зі своїм духівником – старцем Макарієм і Єрусалимським патріархом [3, с. 123].

З тих рукописів житія св. Сави, написаних Доментіяном, найближчим до оригіналу вважається список, датований 1600–1610 рр., а найстарішим є рукопис, створений між 1420 і 1435 рр. Перше видання житія св. Сави (Неманича) у Сербії датовано 1865 р. і надруковано церковнослов'янською мовою без належного коментування Джурою Даничичем. Нове перекладене відкоментоване видання здійснено у 1988 р. [2], воно досі вважається взірцевим.

Отже, житіє св. Сави Сербського, написане Доментіяном, не є винятком з правил написання житій преподобних. В його основі лежить структура, опис якої було дано Т. Руді.

Від народження Ростислав Неманич був «богообраною» людиною. Його прихід у цей світ овіяний таємницею та передбачений Господом. За текстом житія, Сава народився у Стефана Немані та «благочестивої» Анни, коли вони вже були в літах і не сподівалися на дітей, але, будучи богобоязними та «живучи у царстві своєму за законом Божим» [2, с. 55], Бог почув їхні молитви: «І предобрий Бог, який споконвіку слухає тих, які його люблять, і які чинять волю його і бояться його, він почув, як Авраама і Сару, і яким дав на старість Ісака за заповітом, також почув і Зараю та Єлисавету, і дав їм Івана Хрестителя, богосвященний промінь, який проповідував істинне сонце світу, Христа Бога нашого» [2, с. 55–56]. Цей уривок написано на

основі сюжетів, які знаходимо у Біблії (перший сюжет – 1 Мф. 17:15–16 і Лк. 1:13–15), щоб певною мірою показати рівність Ростислава (Сави Сербського) з такими великими особистостями Старого і Нового Заповітів.

Майбутній чернець, який стане колись святим, від самого початку життя мусить бути освіченим, що є наступним спільним місцем у життях святих лику преподобних. Батьки Растка «передали його Божій волі, і навчили його святим книгам» [2, с. 56]. З одного боку, подібні описи життя святих є звичайним явищем, з другого – не можна оминати той факт, що при дворі великого жупана Стефана Немані приділяли велику увагу перекладу «святих книг». Зокрема відомо, що Мирослав Неманя, брат Стефана, всіляко підтримував і виділяв кошти на переклад євангелія, нині відоме як «Мирославове Євангеліє». Окрім цього, син Стефана Немані – Стефан Первовічний, вважається, був одним з найосвіченіших мужів у середньовічній Сербії і автором життя св. Симеона (Немані), свого батька, а також за його підтримки було написано «Вуканове Євангеліє», що називається за іменем старшого брата Стефана Вукана, правителя Помор'я.

Наступною частиною життя майбутнього святого мусить бути опис його відмови від «світу» і рішення піти в монастир. Спочатку вже дорослому Ростиславу Неманичу батько «дав одну частину свого царства для веселощів зі своїми слугами» [2, с. 57]. В цьому уривку йдеться про те, що Стефан Неманя віддав Ростиславу, наймолодшому синові, в управління землю Хум, щоб молодик полював, розважався і вчився керувати державою. Але майбутній святий не мав до цього пристрасті, а думав про те, як догодити Богові, – інакше агіограф не міг написати. Сава, «істинне сім'я Боже, від молодості своєї, не любив жодної земної слави, але лише молитвами і постом від молодечих літ приливав до Господа» [2, с. 57]. А при виповненні сімнадцяти років, «пламеніючись Духом Святим, і зрозуміши, що земне життя є тимчасове, метушне і порожнє» [2, с. 57], Растко вирішує покинути батьківський дім і, «взявши свого хреста», піти до монастиря. В даному випадку важливим є не стільки описи Доментіяна про те, як майбутній святий постійно мріяв про чернечий постриг, а вказівка на кількість років, коли Сава зробив своє найважливіше рішення у житті. Цей сюжет повторюється у більшості житій, що розповідають, як відбувається вибір майбутніх святих на користь чернечого життя. І більшість з них, зокрема св. Сава Освячений, у такому саме віці ви-

рішує йти в монастир. Саме сімнадцятирічні юнаки, як пише більшість агіографів, йшли в монастир, де, починаючи з цього віку, їх могли постригти в ченці або ж узяти послушниками. Тому така вказівка свідчить, що спільні місця можна зустріти у більшості житій святих лику преподобних.

Продовжуючи попередню тему, варто сказати кілька слів про те, як відбувався постриг Ростислава. В житії св. Сави немає сюжетів про те, що йому відмовляли у постризі, натомість батьки святого були рішуче налаштовані повернути його до Сербії. Після того як Ростислав Неманич втік до обителі св. Пантелеймона, руського монастиря на Афоні, було зібрано вояків, яким великий жупан Стефан Неманя пообіцяв значну винагороду, якщо вони повернуть його сина додому. Молодого хлопця знайшли і вже мали намір повернути його батькові, оскільки він ще не прийняв постригу. Але Сава перехитрив їх, а агіограф подав це як волю і задум Божий. Йдеться про те, що потому, як відшукали Ростислава, відбулася учта і святкування, які збіглися з одним зі свят. Коли ж вояки позасинали, Ростислав перевдяг одного хлопця у свої шати, а сам «увійшов у святий вітвар... і тут приніс жертву Господу своєму, гіркими і великими слізьми змочивши святе святилище, і уподобився Господу своєму [як тоді. – Д. О.], коли вояки біля гробниці охороняли тіло його...» [2, с. 61]. Даний сюжет – чудова алюзія на Євангелія, де описано воскресіння Ісуса Христа, що можна трактувати як *imitation Christi*, коли Ростислав Неманич «помирає» для «світу», і «відроджується» для духовного життя, яке приведе його до царства небесного. А коли вояки прокинулися і почали шукати Ростислава, вчиняючи «глум» серед ченців монастиря, він «показав їм свою пострижену голову, і ризи чернечі на собі, і віддав їм волосся своє...» [2, с. 61]. Так закінчилося мирське життя Ростислава Неманича і розпочалося служіння Господу ченця Сави.

У схемі структури життя святого лику преподобного мусять також бути вказівки на те, що новопострижений чернець відрікається від попереднього життя, багато молиться і, відвідуючи служби Божі, найдовше залишається після них у храмі і т. д. У житії св. Сави від Доментіяна часто зустрічаються ті чи інші описи побожності Сави, хоча б у цьому уривку: «І став поміж братією як один з них, вельми стараючись у всіх послухах, працюючи з великою смиренністю день і ніч, не втрачаючи сил, дні [проводячи] у праці з братією, а вночі, – стоячи перед Богом у святих молитвах» [2, с. 63].

З одного боку, тут йдеться про вищеописану характеристику життя ченця, який щойно отримав постриг, а з іншого – автор тексту всіляко підкреслював, що Сава, який походив зі шляхетного роду, ніяк не виділявся з-поміж іншої братії монастиря.

Сава, як чимало інших преподобних, багато зробив для розбудови Церкви, і, зокрема, монастицизму. Життя і діяльність св. Сави Сербського у цій площині давно досліджується згідно з основним джерелом, звідки й черпається вся інформація. Праця з розбудови церкви є ще одним з *loci communes* текстів житій преподобних. Коротко описуючи цей аспект діяльності Сави (Неманича), можна згадати про щедрі дари монастирям Афону, зокрема руському монастирю св. Пантелеймона; Ватопедському монастиреві, де він провів сім років свого служіння [7, с. 493]; відновлення і розбудову Хиландарського монастиря разом зі своїм батьком, який також постригся у монахи, – Симеоном, що заклало основи початку сербського чернецтва на Афоні. Як і інші преподобні, зокрема св. Сава Освячений, Сава Сербський провадив активну діяльність у відстоюванні церковних прав перед імператором. Сава (Неманич) отримав дозвіл на відновлення Хиландарського монастиря у імператора Візантії Олексія III [7, с. 496], який доводився ченцеві свояком, оскільки дружина старшого брата Стефана Первовіничаного Євдокія була донькою цього імператора. Між 1200 і 1204 рр. Сава Сербський отримує сан архімандрита у Солуні, де він був висвячений трьома єпископами у соборі св. Софії на чолі з митрополитом Костянтином Месопотамітом [7, с. 499].

У 1219 р. Саву висвячено у сан архієпископа в Нікеї патріархом Мануїлом, а Сербська православна церква отримала права автокефалії. У 1220 р., повертаючись «на захід» – тобто до Сербії (на протигагу «сходу» – Афону і Константинополю; такий поділ застосовує автор житія), Сава зупинився у «солунському граді», де у монастирі Філокал було здійснено написання однієї з найважливіших юридичних книг православ'я – Номоканону, або «Кормчої книги». Доментіяну у житії про це скромно пише: «І тут (у монастирі Філокал. – Д. О.) залишаючись скільки хотів, переписав багато книг законних і про виправлення віри, яких потребувала його соборна церква» [2, с. 141]. Цей уривок, окрім звичайного пояснення, також може бути потрактований як потреба у записаних правилах практики православ'я на відміну від богомільства, поширення якого було досить значним на Балканах у XIII ст., проти чого борювався Сава за підтримки свого брата на престо-

лі [7, с. 515]. Описи боротьби з різними єресями у Палестині V ст. є одними з найважливіших сюжетів у житії св. Сави Освяченого, тобто це означає, що Доментіян взурувався на житіє св. Сави Палестинського під час написання власного тексту. Загалом, сюжет про надання «правил» для улаштування церкви є також *loci communes* святих лику преподобних. У більшості текстів зустрічаються згадки про те, що ці ченці давали заснованим монастирям правила чи закони, якими мають керуватися обителі чи церква загалом. На землях, якими володіла на той час династія Неманичів, Сава створив автокефальну церкву, що складалася з 11 єпархій, а осідок було засновано у Жицькому монастирі.

Архієпископ Сербської церкви також долучався до багатьох важливих світських справ і подій свого часу, розгляд яких не є завданням статті. Нарешті, у тексті житія описано два паломництва Сави до Палестини, перш з яких він здійснив у 1229 р., тоді ж відвідав лавру св. Сави Освяченого і запозичив після цієї подорожі деякі практики та правила місцевої церкви, які відомі як Єрусалимський типікон, тим самим дещо відреформувавши правила, введені Савою перед тим для Сербської церкви, щоб якомога більше відрізнити її від візантійських. Під час другого паломництва, яке розпочалося у 1234 р., Сава, окрім Палестини, відвідав також Єгипет, де ознайомився з місцевими традиціями монастицизму. Але цього разу він вже не повернувся до Сербії, – повз Малу Азію Сава приплив до Месемврії, звідки далі поїхав до болгарського царя Івана Асеня II, оминувши, за незрозумілих причин, Нікею та Афон, які він спочатку хотів відвідати [7, с. 523]. У Болгарському царстві Сава Сербський помер 14 січня 1236 р. у віці близько 60 років

Зрозуміло, що земне життя Сави Сербського закінчилося, а визнання його святим лише починалося. Культ святого розпочав довгу історію свого становлення. Зокрема, як і мусить бути в усіх житіях святих, моці виявилися нетлінними після відкриття домовини, де лежало тіло святого (процес *elevation* мощей): «І відчинили домовину Преосвяченого, знайшли його на правду святим тілом і духом, як ми його і перед тим за життя бачили» [2, с. 227]. А далі в тексті в уста «богоносного Атанасія» вкладено, що «направду обіцяно, що ти з нами перебуватимеш до кінця віків, богодостойний Саво, а ми улюблені чада твої, маючи тебе як державу і богодумну надію, тепер радіємо» [2, с. 227]. Цей сюжет також є частиною структури житія преподобних, де навіть після смерті святих

продовжують перебувати між своєю братією, обороняють його і заступаються за нього перед Богом. Тобто «духовно» св. Сава Сербський залишився між ченцями своїх монастирів, церковнослужителями та всім народом, керованим династією Неманичів.

Отже, можна зробити висновки, що використання певних методик літературознавчого аналізу текстів житій відкриває нові можливості для дослідження не лише історії становлення агіографічного твору, а й для розуміння доволі широкого історичного тла. Зокрема, житіє св. Сави Сербського від Доментіяна завжди вважалося взірцевим документом, де описано правдиві події, які не піддано сумніву більшістю істориків протягом XIX і XX ст. Натомість ніхто не зосереджував увагу на тому, що житіє – це насамперед «ідеологічний» документ, який використовувала церква і світська влада для поширення певних ідей, ідеалів, потрібних знань серед окремих верств. Так само, житіє могло нести приклади для морального виховання, наслідування іншими людьми, відділяти «правдиве» вчення від «помилкового» і т. д. Окрім того, дослідження написання житія і постановня його остаточної версії дає можливість простежити, з яких частин воно складається, яким чином вони компонувалися, які твори застосовував автор під час написання власної праці. Такі аспекти показують, як можна відділити «літературну» складову у житії святого, тобто *loci communes*, топоси, інші риторичні та дидактичні прийоми від власне «історичної» складової джерела, на основі якого можливо спробувати відтворити минуле.

Цікаве дослідження аспекту святості, чудотворіння, поклоніння мощам і творення культів перших сербських святих з правлячої династії Неманичів зробила Даница Поповіч. Натомість, якщо застосувати схему Т. Руді у дослідженні внутрішньої структури житія, то буде віднайдено спільні місця у житії св. Сави Сербського від Доментіяна, характерні не лише винятково для цього твору, а й для набагато ширшого кола джерел. Зокрема, в розглянутому житії зосереджено увагу лише на кількох схожих сюжетах: народження майбутнього святого за заповітом, мрії від самого дитинства про чернече життя, спокуси мирськими втіхами, рішення у юнацькому ві-

ці полишити батьківський дім і піти до монастиря, намагання батьків повернути хлопця, що їм не вдається, розповіді про заснування обителів, надання їм «правила», відстоювання інтересів церкви перед світськими правителями, захист «правильного» віровчення від «ересей», а після смерті обов'язковою під час віднайдення мощей є їхня нетлінність як ознака святості, а також присутність святого серед свого «народу» після смерті і покровительство йому. Тож застосування одного з літературознавчих методів дозволяє поставити під сумнів деякі факти та події з життя Сави Сербського, достовірність яких верифікується винятково за допомогою аналізу житія, враховуючи те, що попри зрозумілість постановня сербської агіографічної традиції з візантійських джерел більшість авторів обходить увагою тези, що Доментіян користувався готовими взірцями, запозичував сюжети і топіки з творів, які йому були відомі, і опис тієї чи іншої події з життя святого був простою модифікацією давно усталеної топіки, що передавалася трохи по-іншому.

Отже, метод, запропонований Т. Руді, дає змогу простежити внутрішню загальну структуру житія. Натомість подальші розробки в цьому руслі дозволять дослідити аспекти запозичення конкретних цитат із Біблії і подивитися, яким чином їх наведено, побачити, чи немає в них помилок, а також проаналізувати, якими книгами Священного Писання послуговувався автор під час написання житія. Додатковий аналіз топосів житія дасть можливість розділити чудеса святого за типами. У ширшому літературознавчому контексті подальше дослідження в даному руслі дасть змогу зрозуміти, які богословські аспекти висвітлював Доментіян у житії, чому він писав саме про них, прослідкувати моральні ідеали, які створювалися в тогочасному суспільстві, світську ідеологію, закладену у твір; а риторичні засоби, якими послуговувався автор, покажуть, як усе вищеописане доносилося до людей. Тобто подальший аналіз житія св. Сави Сербського в цьому ключі дасть змогу по-новому подивитися на вже давно відомий і всебічно вивчений документ і спробувати дослідити нові аспекти середньовічної історії Сербії.

Список літератури

1. Богдановић Д. Историја старе српске књижевности / Димитрије Богдановић. – Београд : Српска књижевна задруга, 1980. – 306 с. – (Српска књижевна задруга, коло 73 ; књ. 487).
2. Доментијан. Живот Светога Саве // Доментијан. Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона / Доментијан ; [приредила Радмила Маринковић; превод Лазар Мирковић]. – Београд : Просвета ; Српска књижевна задруга, 1988. –

- (Београд : Београдски издавачко-графички завод). – (Стара српска књижевност у 24 књиге, књ. 4).
3. Јухас-Георгиевска Ј. Живот Светога Саве од Доментијана : историја текста / Љильана Јухас-Георгиевска ; [уредник Никша Стипчевић]. – Београд : Српска академија наука и уметности, 2003. – 338 с. – (Београд: Култура). – (Критичка издања српских писаца / Српска академија наука и уметности, Одељење језика и књижевности ; 6).
 4. Лихачёв Д. С. Зарождение и развитие жанров древнерусской литературы / Д. С. Лихачев // Исследования по древнерусской литературе – Л., 1986. – С. 79–95.
 5. Лурье В. М. Введение в критическую агиографию / В. М. Лурье. – СПб. : Аxioma, 2009. – 237.
 6. Минеева С. В. Проблемы комплексного анализа древнерусского агиографического текста: (На примере Жития преп. Зосимы и Савватия Соловецких) / С. В. Минеева ; М-во образования Рос. Федерации. Кург. гос. ун-т. – Курган : Кург. гос. ун-т, 1999. – 199 с.
 7. Оболенский Д. Д. Сава Сербский // Оболенский Д. Д. Византийское содружество наций ; Шесть византийских портретов ; [перевод с сербс. А. В. Горизонтова и др.] / Дмитрий Оболенский ; [предисл. Г. Литаврина]. – М., 1998. – С. 486–526.
 8. Поповић Д. Под окриљем светости: култ светих владара и реликвија у средњовековној Србији / Даница Поповић. – Београд : Балканолошки институт САНУ, 2006. – (Београд : Алта нова). – 363 с. – (Посебна издања / Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт ; 92).
 9. Православная энциклопедия ; [под общ. ред. Патриарха Московского и всея Руси Алексия II]. – Москва : Церковно-науч. центр «Православная энциклопедия», 2007. – Т. 15 : Димитрий – дополнения к «Актам историческим». – 749 с.
 10. Руди Т. Р. «Яко столп непоколебим»: (об одном агиографическом топосе) / Т. Р. Руди // Труды Отдела древнерусской литературы ; [отв. ред. Л. В. Соколова] / Рос. АН. Ин-т рус. лит-ры (Пушкинский Дом). – СПб., 2004. – Т. 55. – С. 211–227.
 11. Руди Т. Р. «Imitatio angeli»: (Проблемы типологии агиографической топикки) / Т. Р. Руди // Русская литература. – 2003. – № 2. – С. 48–59.
 12. Творогов О. В. Задачи изучения устойчивых литературных формул Древней Руси / О. В. Творогов // Труды Отдела древнерусской литературы ; [отв. ред. Д. С. Лихачев] / АН СССР. Ин-т рус. лит-ры (Пушкинский Дом). – М. ; Л., 1964. – Т. 20 : Актуальные задачи изучения русской литературы XI–XVII веков. – С. 29–40.

О. Dzhura

LIFE OF ST. SAVA OF SERBIA ACCORDING TO DOMENTIAN AS THE SOURCE OF THE MEDIEVAL HAGIOGRAPHIC TRADITION OF SERBIA

In the article the analysis of basic separate subjects is made from life of st. Sava of Serbian which was written by Domentijan (the author of the text) with the chart of structure analysis of reverend saints' lives. An acquaintance with the theory of work with hagiography sources indicates, that the structure of life had the old ascertained form, which is basis of text, on which variable parts – facts from biography, insertion, and comments of author; biblical quotations, descriptions of wonders etc., are threaded. It is proved, that exposition of biography of the Serbian archbishop in life is alike with other similar reverend saints' lives.

Keywords: Mount Athos, Domentijan, Saint Sava/Sabbas of Serbia (Rastislav Nemanjić), Serbian state in 13th c., The Serbian Orthodox Church, “common places” (loci communes), Tatiana Rudi.

Материјал надійшов 24.02.2014